

اثر تراکم و رژیم غذایی بر رشد، بازماندگی و ترکیب لاشه لارو ماهی کپور سرگنده (*Hypophthalmichthys nobilis*)

حسین الیاسی^۱، محمدرضا رحیمی بشر*^۲، حبیب وهابزاده^۱

۱- گروه شیلات، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران، صندوق پستی: ۱۶۱۶

۲- گروه زیست شناسی دریا، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران، صندوق پستی: ۱۶۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۹ فروردین ۱۳۹۴

تاریخ دریافت: ۱۷ اذر ۱۳۹۳

چکیده

این مطالعه با هدف بررسی اثر تراکم و رژیم غذایی، بر شاخص‌های رشد، میزان بقا و ترکیب لاشه لارو ماهی کپور سرگنده (*Hypophthalmichthys nobilis*) در مرکز تحقیقات علوم شیلاتی و فنون دریایی دکتر کیوان (بندر چمخاله) برای مدت ۲۱ روز انجام گرفت. جهت انجام این آزمایش ۳ تراکم مختلف (۲۵-۵۰-۷۵ قطعه لارو در لیتر) با ۳ رژیم غذایی (آرتمیا، دافنی و مخلوط آرتمیا با دافنی) در ۹ تیمار و با ۳ تکرار در هر تیمار در نظر گرفته شد. نتایج به دست آمده نشان داد که در تغذیه‌ی لارو کپور سرگنده با سه نوع رژیم غذایی و سه تراکم مختلف، نوع رژیم غذایی اثر معنی‌داری بر روی هر یک از فاکتورهای رشد (DGR, BWI, SGR) داشته است ($P < 0.05$). اگرچه همه تیمارها دارای اختلاف معنی‌داری بودند، اما بهترین شاخص‌های رشد در تیمارهای غذایی آرتمیا و همچنین مخلوط آرتمیا با دافنی مشاهده شد. همچنین اختلاف معنی‌داری در میزان بازماندگی بین تیمارها مشاهده گردید ($P < 0.05$). درصد بازماندگی لاروهایی که در تراکم پایین و از غذای ترکیبی (آرتمیا با دافنی) و آرتمیا تغذیه می‌کردند نسبت به ماهیانی که در تراکم‌های بالا و متوسط تغذیه می‌کردند برتری آماری نشان دادند. در تراکم پایین و متوسط بیشترین میانگین پروتئین لاشه در لاروهای تغذیه شده با دافنی مشاهده شد که به طور معنی‌داری بالاتر از ماهیان تغذیه شده با غذای ترکیبی و آرتمیا بود ($P < 0.05$). تراکم و نوع تغذیه اثر معنی‌داری بر روی رطوبت و میزان چربی لاشه نداشت ($P > 0.05$). با توجه به نتایج رژیم غذایی آرتمیا و مخلوط آرتمیا با دافنی مناسب برای مرحله تغذیه فعال لاروهای ماهی کپور سرگنده تشخیص داده شد.

کلمات کلیدی: کپور سرگنده *Hypophthalmichthys nobilis*، لارو، غذای زنده، تراکم، رشد، ترکیب بدن.

مقدمه

کیور ماهیان پرورشی از مهم‌ترین گونه‌های در حال پرورش دنیا محسوب می‌شوند که به علت صرفه اقتصادی و طعم مناسب در اغلب کشورها از اهمیت پرورشی ویژه‌ای برخوردارند و بیش از ۵۰ درصد تولیدات آبزیان را به خود اختصاص داده‌اند (Kestemont, 1995). ۸۰٪ از ماهیان پرورشی تولید شده در جهان را کیور ماهیان تشکیل می‌دهد. کیور ماهیان بزرگ‌ترین خانواده آب شیرین هستند و در ناحیه مصبی و آب‌های لب شور نیز دیده می‌شوند. یکی از گونه‌های این خانواده ماهی کیور سرگنده (*Hypophthalmichthys nobilis*) است. هزینه پایین تولید این ماهی و نقش آن در سیستم پرورش توأم ماهیان گرمابی، با تغذیه کاملاً طبیعی و ارزش تغذیه‌ای مناسب، سبب اهمیت هر چه بیشتر آن شده است. امروزه با توجه به افزایش آگاهی در مورد اهمیت تغذیه در حفظ سلامتی انسان، مصرف کنندگان به انتخاب آگاهانه مواد غذایی از نظر ارزش غذایی آن‌ها اهمیت بیشتری می‌دهند (Freidrich and Stepanowska, 1999).

تاریخچه پرورش لارو ماهیان نشان داده است که ناقص بودن یا عدم تغذیه مناسب اولیه باعث محدود شدن موفقیت در پرورش آن‌ها گشته است (Dannevig, 1987). موفقیت در مرحله ابتدایی پرورش لاروها، رشد سریع‌تر، سلامت بهتر و درصد بقای بچه ماهیان را در مراحل بعدی پرورش و بعد از رهاسازی تضمین می‌کند (Lubzens, 1989). استفاده از غذای زنده در تغذیه آغازین بسیاری از گونه‌های پرورشی آبزیان جهت بهبود وضعیت تغذیه‌ای، ضریب رشد و کاهش میزان تلفات لاروها از پیشرفت‌های قابل توجهی در امر

آبزی پروری به شمار می‌رود. غذاهای زنده زئوپلانکتون‌ها به عنوان یک منبع غذایی مهم در تغذیه اولیه لارو ماهیان کاربرد دارند (Dhert et al., 2001). ماهی کیور سرگنده مراحل اولیه زندگی خود را با رژیم تغذیه زئوپلانکتون خواری از پلانکتون‌های جانوری آغاز می‌کند (Borutskiy, 1973). لاروهای ماهی کیور سرگنده به طول ۹-۷ میلی‌متر، تغذیه‌ی خود را براساس پروتوزوآهای ابتدایی، همچون زئوپلانکتون‌ها که شامل روتیفرها، کلادوسرها، و به همراه مرحله نائوپلی کپه پودا شروع می‌کنند (Bardach et al., 1972). در مقایسه سه نوع غذای زنده و دو نوع جیره جهت پرورش متراکم لارو کیور علفخوار و کیور سرگنده نتایج نشان داد که لاروهای تغذیه شده با روتیفر نسبت به دیگر تیمارها رشد بهتری داشتند (Rottman et al., 1990). Santiago (۱۹۹۰) با بررسی بهینه پروتئین جیره برای رشد نوزاد کیور سرگنده در یک سیستم آب ساکن نشان داد که رشد در افزایش طول و وزن با سطح پروتئین جیره از ۲۰ تا ۳۰ درصد نسبت به سایر تیمارها برتری دارد.

تراکم بالا تکنیک استفاده حداکثر از آب است اما افزایش تراکم ذخیره سازی در بسیاری از گونه‌ها نشان می‌دهد که این تکنیک می‌تواند اثرات منفی روی شاخص‌های رشد و بازماندگی در برخی گونه‌ها داشته باشد (Andrews et al., 1971). در هر صورت اثرات تراکم ذخیره‌سازی بر شاخص‌های رشد و بازماندگی جای بحث فراوان دارد و میزان دسترسی به غذا و رشد در ماهیان پرورش یافته در تراکم پایین‌تر نسبت به تراکم بالاتر به دلیل رفتار پرخاشگرانه در بین ماهیان ذخیره شده در تراکم بالاتر نسبت به ماهیان پرورش یافته در تراکم پایین‌تر کمتر است (Irwin et al.,

(1999). به علاوه از آنجا که تراکم بهینه با توجه به سن، اندازه و عوامل خارجی نظیر دبی آب، درجه حرارت و نرخ غذادهی از گونه ای به گونه دیگر متفاوت است باید در هر ماهی بصورت جداگانه تعریف شود (Wang *et al.*, 2000). این تحقیق با هدف بررسی اثر رژیم غذایی و تعیین تراکم بهینه بر میزان رشد، بازماندگی و ترکیب لاشه لارو ماهی کپور سرگنده در شرایط آزمایشگاهی صورت پذیرفته است.

مواد و روش ها

این آزمایش به مدت ۲۱ روز در تیر ماه ۱۳۹۲ در مرکز تحقیقات علوم شیلاتی و فنون دریایی دکتر کیوان (در بندر چمخاله) انجام شد. حدود ۷۰۰۰ عدد لارو ماهی کپور سرگنده با میانگین وزن اولیه ۳۰ میلی گرم از یکی از کارگاه های تکثیر و پرورش ماهیان گرمابی استان گیلان تأمین شد. لاروها پس از حدود یک هفته تغذیه در استخر، تا زمانی که توانایی تغذیه از آرتمیا و دافنی، را پیدا کنند (۱۲ روز پس از هچ) به محل انجام آزمایش انتقال یافتند. تحقیق در یک سالن مسقف و در قالب طرح کاملاً تصادفی با سه تیمار غذایی (شامل: آرتمیا، دافنی و مخلوط آرتمیا با دافنی) و با سه تراکم متفاوت (۷۵-۵۰-۲۵ قطعه لارو در لیتر) در ۹ تیمار و برای هر تیمار سه تکرار صورت گرفت (جدول ۱). به منظور اجرای پروژه، واحدهای آزمایشی، مخازن گرد با قطر ۴۰ سانتی متر و ارتفاع ۹ سانتی متر به حجم ۵ لیتر آبگیری شدند. با توجه به تراکم های انتخابی در واحدهای آزمایشی لاروهای آداپته شده با شمارش دقیق به ۲۷ عدد از واحدهای آزمایشی انتقال داده شد. با قرار دادن دو فیلترتوری با چشمه ریز در محل ورودی به مخزن اصلی تأمین آب،

از ورود هر گونه موجودات زنده به مخازن جلوگیری به عمل آمد. شدت جریان ورودی ۰/۵ تا ۰/۳ لیتر در دقیقه تنظیم شده و در قسمت بالای این مخازن توری های بسیار ریز و غیرقابل خروج لارو نصب، به طوری که آب ورودی با شیلنگ های دارای سوراخ وارد واحدهای آزمایشی شده و مازاد ۵ لیتر خارج می شد. آرتمیا و دافنی بر اساس روش استاندارد تفریخ شدند. غذا دهی هر روز در سه نوبت صبح، ظهر و شب (ساعات ۸، ۱۶، ۲۴) به میزان اشباع و در حد سیری کامل انجام گرفت (بابایی و همکاران، ۱۳۹۰). در حین غذادهی جریان آب ورودی به واحدهای آزمایشی قطع می شد. اندازه ناپلیوس آرتمیا بلافاصله بعد از تفریخ در مرحله اینستار ۱، (تفریخ شده در شرایط استاندارد شامل ۳۵ گرم در لیتر نمک و دمای ۲۵ درجه سانتی گراد) بین ۵۱۵-۴۲۸ میکرومتر است (لاونز و سارجلوس، ۱۳۸۲). در طول دوره پرورش پارامترهای فیزیکی و شیمیایی آب شامل اکسیژن محلول، درجه حرارت آب و pH به صورت روزانه به ترتیب با استفاده از دستگاه دیجیتال اکسی متر و pH متر ثبت گردید.

به منظور زیست سنجی (اندازه گیری طول و وزن بدن) در هر ۷ روز یکبار سنجش وزنی و طول کل لاروها انجام شد بدین ترتیب که تعداد ۱۰ عدد لارو از هر کدام از واحدهای آزمایشی به طور تصادفی صید شدند و طول و وزن آنها به دست آمد. اندازه گیری وزن با استفاده از ترازوی دیجیتال با دقت ۰/۰۱ و طول لارو با استفاده از خط کش با دقت ۱ میلی متر انجام شد. جهت سهولت کار و جلوگیری از آسیب و استرس به لاروهای مورد زیست سنجی به وسیله حل کردن پودر گل میخک بیهوش شدند (مهرابی، ۱۳۷۷). اعداد و ارقام به دست آمده در پایان هر دوره زیست سنجی ثبت

$$S. G. R = (\ln W_f - \ln W_i) / t \times 100$$

$$SR = 100(Q_f, Q_i^{-1})$$

در معادلات مذکور، W_i = وزن اولیه لارو به میلی گرم، W_f = وزن نهایی لارو به میلی گرم، Q_i = تعداد اولیه لارو و Q_f = تعداد نهایی لارو می باشد.

رسم نمودار و تجزیه و تحلیل داده‌ها به ترتیب با استفاده از نرم افزارهای Excel 2010 و SPSS 18 انجام گردید. نرمال بودن داده‌ها توسط آزمون Shapiro-Wilk صورت گرفت. به منظور مقایسه آماری در تیمارها از آزمون آنالیز واریانس یکطرفه (ANOVA) و دانکن استفاده شد.

نتایج

در پایان دوره آزمایش، فاکتورهای زیست سنجی و رشد لارو ماهیان اندازه گیری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج آن در جداول ۲، ۳ و ۴ آمده است. نتایج نشان داد که نوع تغذیه اثر معنی داری بر وزن و طول نهایی، شاخص‌های نرخ رشد ویژه (SGR)، افزایش وزن بدن (WG)، تغییرات روزانه وزن (DGR_w)، تغییرات روزانه طول (DGR_{TL}) داشت، به طوری که در تراکم‌های پایین، متوسط و بالا بیشترین میانگین در لاروهای تغذیه شده با غذای ترکیبی و آرتیمیا مشاهده شد که به طور معنی داری بالاتر از لاروهای تغذیه شده با دافنی بود.

نوع تغذیه در هفته سوم اثر معنی داری بر روی وزن نهایی داشت ($P < 0/05$) به طوری که در تراکم‌های پایین، متوسط و بالا ماهیان تغذیه شده با ترکیب آرتیمیا-دافنی و همچنین آرتیمیا از میانگین وزنی بیشتری نسبت به ماهیان تغذیه شده با دافنی برخوردار بودند.

نوع تغذیه در هفته سوم اثر معنی داری بر روی طول نهایی داشت ($P < 0/05$). نتایج نشان می‌دهند که در

گردید. درصد بازماندگی لاروها بوسیله شمارش دستی ماهیان تلف شده صورت گرفت. لاروهای مرده به طور روزانه از واحدهای آزمایشی خارج و میزان تلفات هر کدام به طور مجزا ثبت شد.

جدول ۱: تیمارهای آزمایشی (غذا و تراکم با علائم اختصاری تیمارها) در پرورش لارو ماهی کپور سرگنده

نوع جیره	تراکم	علامت اختصاری
آرتیمیا	پایین	LDA
آرتیمیا	متوسط	MDA
آرتیمیا	بالا	HAD
دافنی	پایین	LDD
دافنی	متوسط	MDD
دافنی	بالا	HDD
دافنی + آرتیمیا	پایین	LDM
دافنی + آرتیمیا	متوسط	MDM
دافنی + آرتیمیا	بالا	HDM

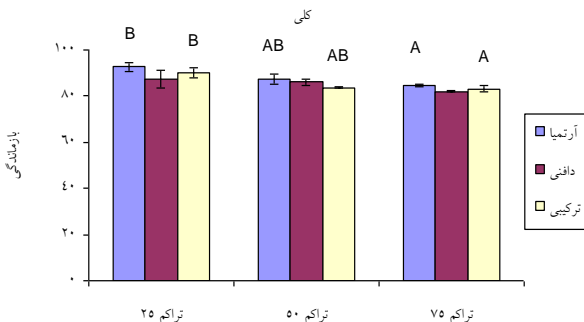
تراکم پایین = LD تراکم متوسط = MD تراکم بالا = HD
 آرتیمیا = A، دافنی = D، آرتیمیا + دافنی = M
 ۲۵ عدد در لیتر = تراکم پایین، ۵۰ عدد در لیتر = تراکم متوسط،
 ۷۵ عدد در لیتر = تراکم بالا

آنالیز مقدار چربی کل با استفاده از دستگاه سوکسله و پروتئین کل نیز با استفاده از دستگاه کج‌جدال (کلدال) اتوماتیک مطابق استاندارد انجام گردید. همچنین اندازه گیری محتوای رطوبت و ماده خشک مطابق استاندارد (AOAC, 1990) انجام شد. پس از اتمام دوره پرورش در هر گروه بر اساس طول کل و وزن کل، درصد افزایش وزن بدن (BWI)، میزان افزایش وزن (GR)، سرعت رشد ویژه (SGR) صورت گرفت (AOAC, 1990).

$$BWI = [(BW_f - BW_i) / BW_i] \times 100$$

$$G. R = (BW_f - BW_i) / n$$

بر اساس نتایج تراکم اثر معنی داری بر روی بازماندگی لاروها داشت ($P < 0/05$). لاروهای پرورش یافته در تراکم پایین که از غذای ترکیبی و آرتمیای تغذیه می کردند بازماندگی بیشتری نسبت به لاروهای پرورش یافته در تراکم های بالا و متوسط داشتند.

شکل ۱: درصد تلفات لارو ماهی کپور سرگنده پس از ۲۱ روز پرورش با رژیم های غذایی مختلف و در تراکم های مختلف

تراکم متوسط و بالا بیشترین میانگین طول کل در ماهیان تغذیه شده با ترکیب آرتمیای-دافنی و همچنین آرتمیای مشاهده شد که به طور معنی داری بالاتر از ماهیان تغذیه شده با دافنی بود.

بررسی های آماری در خصوص درصد افزایش وزن نسبت به وزن اولیه نشان داد که رژیم غذایی آرتمیای و همچنین ترکیب آرتمیای با دافنی با رژیم غذایی دافنی اختلاف معنی دار آماری دارد ($P < 0/05$).

نرخ رشد روزانه در تیمارهای مورد بررسی بیان می کند که نتایج به دست آمده از تیمارهای مورد بررسی با یکدیگر اختلاف معنی داری دارند ($P < 0/05$). حداکثر این شاخص در تیمار رژیم غذایی آرتمیای و ترکیب آرتمیای با دافنی و حداقل آن در تیمار دافنی مشاهده شد.

جدول ۲: آنالیز فاکتورهای رشد در تیمار آرتمیای با تراکم های مختلف مورد آزمایش

شاخص های رشد	آرتمیای با تراکم ۲۵	آرتمیای با تراکم ۵۰	آرتمیای با تراکم ۷۵
وزن	287 ± 2/65	276/67 ± 20/82	264/67 ± 3/84
طول	26/40 ± 1/38	26/06 ± 0/67	25/90 ± 0/42
درصد افزایش وزن بدن	856/67 ± 8/82 ^B	822/22 ± 13/92 ^{AB}	782/22 ± 12/81 ^A
نرخ رشد روزانه	12/23 ± 0/13 ^B	11/75 ± 0/19 ^A	11/17 ± 0/18 ^A
ضریب رشد ویژه	10/75 ± 0/04 ^B	10/58 ± 0/07 ^{AB}	10/37 ± 0/07 ^A
درصد بقاء	92/67 ± 1/76 ^B	87/33 ± 2/02 ^{AB}	84/67 ± 0/67 ^A

حروف لاتین غیر هم نام بزرگ در ستون نشان دهنده وجود اختلاف معنی دار آماری می باشد ($P < 0/05$)

جدول ۳: آنالیز فاکتورهای رشد در تیمار دافنی با تراکم های مختلف مورد آزمایش

شاخص های رشد	دافنی با تراکم ۲۵	دافنی با تراکم ۵۰	دافنی با تراکم ۷۵
وزن	272/67 ± 3/71 ^B	240 ± 12/01 ^{AB}	228/67 ± 3/33 ^A
طول	25/60 ± 1/24	24/77 ± 0/21	24/70 ± 0/15
درصد افزایش وزن بدن	808/89 ± 12/37 ^B	700 ± 10/72 ^{AB}	662/22 ± 11/11 ^A
نرخ رشد روزانه	11/56 ± 0/18 ^B	10 ± 0/15 ^{AB}	9/46 ± 0/16 ^A
ضریب رشد ویژه	10/50 ± 0/06 ^B	9/90 ± 0/06 ^A	9/67 ± 0/07 ^A
درصد بقاء	87/33 ± 4/05	86 ± 1/53	82 ± 0/38

حروف لاتین غیر هم نام بزرگ در ستون نشان دهنده وجود اختلاف معنی دار آماری می باشد ($P < 0/05$)

جدول ۴: آنالیز فاکتورهای رشد در تیمار مخلوط (آرتمیا + دافنی) با تراکم‌های مختلف مورد آزمایش

شاخص‌های رشد	مخلوط با تراکم ۲۵	مخلوط با تراکم ۵۰	مخلوط با تراکم ۷۵
وزن	۲۸۶/۶۷ ± ۰/۸۸	۲۸۴/۶۷ ± ۱۵/۲۸	۲۷۶/۶۷ ± ۰/۸۸
طول	۲۵/۷۷ ± ۱/۷۲	۲۶/۱۳ ± ۰/۶۲	۲۶/۴۳ ± ۰/۴۹
درصد افزایش وزن بدن	۸۵۵/۵۵ ± ۲/۹۴ ^B	۸۴۸/۸۸ ± ۹/۸۸ ^A	۸۲۲/۲۲ ± ۲/۹۴ ^A
نرخ رشد روزانه	۱۲/۲۲ ± ۰/۰۴ ^B	۱۲/۱۳ ± ۰/۱۴ ^A	۱۱/۷۴ ± ۰/۰۴ ^A
ضریب رشد ویژه	۱۰/۷۴ ± ۰/۰۱ ^B	۱۰/۷۱ ± ۰/۰۵ ^{AB}	۱۰/۵۸ ± ۰/۰۲ ^A
درصد بقا	۹۰ ± ۲/۳۰ ^B	۸۳/۶۷ ± ۰/۳۳ ^{AB}	۸۳/۱۱ ± ۱/۲۴ ^A

حروف لاتین غیر هم نام بزرگ در ستون نشان‌دهنده وجود اختلاف معنی‌دار آماری می‌باشد ($P < 0/05$)

نتایج آنالیز لاشه لارو ماهیان کپور سرکنده پس از ۳ هفته تغذیه در جدول ۵ نشان داده شده است. دافنی مشاهده شد که به طور معنی‌داری بالاتر از ماهیان تغذیه شده با غذای ترکیبی و آرتمیا بود ($P < 0/05$).
نتایج نشان می‌دهد که در تراکم پایین و متوسط بیشترین میانگین پروتئین لاشه در لاروهای تغذیه شده با تراکم و نوع تغذیه اثر معنی‌داری بر روی رطوبت و میزان چربی لاشه نداشت ($P > 0/05$).

جدول ۵: میانگین آنالیز لاشه در تیمارهای مختلف

آنالیز لاشه	درصد ماده خشک	رطوبت	پروتئین	چربی	تیمار
آرتمیا با تراکم ۲۵	۱۱/۱۳ ± ۰/۰۹۳ ^{Bb}	۸۸/۸۷ ± ۰/۰۹	۷۰/۵۸ ± ۰/۷۳ ^a	۴/۹۲ ± ۱/۳۲ ^A	آرتمیا با تراکم ۲۵
آرتمیا با تراکم ۵۰	۱۰/۱۶ ± ۰/۲۵ ^{A ab}	۸۹/۸۵ ± ۰/۲۵	۶۷/۱۶ ± ۱/۴۷ ^a	۸/۲۹ ± ۰/۰۹ ^A	آرتمیا با تراکم ۵۰
آرتمیا با تراکم ۷۵	۱۰/۰۱ ± ۰/۴۵ ^A	۸۹/۹۸ ± ۰/۴۵	۶۹/۰۶ ± ۳/۲۰	۴/۶۶ ± ۲/۶۸ ^{Bb}	آرتمیا با تراکم ۷۵
دافنی با تراکم ۲۵	۱۱/۶۱ ± ۰/۲۸ ^{B b}	۸۸/۳۸ ± ۰/۲۸	۸۱/۸۹ ± ۴/۳۱ ^b	۲/۶۴ ± ۱/۸۲	دافنی با تراکم ۲۵
دافنی با تراکم ۵۰	۱۰/۷۲ ± ۰/۲۰ ^{A b}	۸۹/۲۷ ± ۰/۲۰	۷۷/۳۴ ± ۴/۸۸ ^b	۳/۸۸ ± ۱/۲۵	دافنی با تراکم ۵۰
دافنی با تراکم ۷۵	۱۰/۴۳ ± ۰/۳۷ ^A	۸۹/۵۷ ± ۰/۳۷	۷۲/۲۰ ± ۱/۴۳	۲/۱۰ ± ۰/۴۶ ^{ab}	دافنی با تراکم ۷۵
آرتمیا + دافنی ۲۵	۱۰/۰۷ ± ۰/۱۸ ^a	۸۹/۹۲ ± ۰/۱۸	۶۸/۵۸ ± ۲/۲۴ ^a	۴/۲۱ ± ۰/۴۳	آرتمیا + دافنی ۲۵
آرتمیا + دافنی ۵۰	۹/۲۶ ± ۰/۳۸ ^a	۹۰/۷۳ ± ۰/۳۸	۶۸/۴۲ ± ۰/۴۸ ^a	۷/۲۲ ± ۳/۲۱	آرتمیا + دافنی ۵۰
آرتمیا + دافنی ۷۵	۹/۶۸ ± ۰/۵۴	۹۰/۳۲ ± ۰/۵۴	۶۷/۳۶ ± ۰/۱۶	۳/۸۴ ± ۱/۶۸ ^a	آرتمیا + دافنی ۷۵

حروف لاتین غیر هم نام بزرگ و کوچک در ستون نشان‌دهنده وجود اختلاف معنی‌دار آماری می‌باشد ($P < 0/05$)

دارد. به طوری که در تراکم‌های پایین، متوسط و بالا بیشترین میانگین رشد در ماهیان تغذیه شده با غذای ترکیبی و آرتمیا مشاهده شد که به طور معنی‌داری بالاتر از ماهیان تغذیه شده با دافنی بوده است.

بحث

نتایج حاصل از تحقیق حاضر نشان داد که نوع تغذیه اثر معنی‌داری را بر روی هر یک از شاخص‌های رشد (DGR، BWI، SGR) در بین تیمارهای مختلف

نژاد در سال ۱۳۸۶ انجام شد، نشان داد که میزان رشد لاروهایی که با غذای کنسانتره تغذیه شده بودند نسبت به لاروهای تغذیه شده از دافنی کمتر بود. جعفریان نیز در سال ۱۳۸۶ باغنی سازی آرتیمیا با پروبیوتیک پروتکسین و مصرف تغذیه‌ای آن در ۱۰ روز اول تغذیه‌ی فعال بچه تاس ماهی ایرانی رشد و بازماندگی معنی‌داری را نتیجه گرفت. در تحقیقی که توسط درویش بسطامی و همکاران در سال ۱۳۸۷ انجام شد. نشان داد اگر چه استفاده از عصاره دافنی، آرتیمیا و مخلوط این دو باعث افزایش شاخص‌های رشد و بهبود ضریب تبدیل غذایی در لارو فیل ماهیان شد ولی در تیمار آرتیمیا این شاخص‌ها از بقیه بهتر بوده است که این احتمالاً به دلیل ترکیبات موجود در این موجود می‌باشد که باعث تحریک گیرنده‌های شیمیایی و در نتیجه افزایش غذاگیری در این ماهیان شده است.

بر اساس نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر، در تراکم پایین لاروهای تغذیه شده با هر سه رژیم غذایی از رشد بیشتری نسبت به تراکم بالا و متوسط همان رژیم غذایی برخوردار بوده‌اند. که این می‌تواند به دلیل دسترسی بهتر لاروها به غذا در تراکم پایین نسبت به تراکم‌های متوسط و بالا باشد.

تراکم ذخیره‌سازی ماهی باید تنظیم شود تا اندازه مناسب و مورد نظر ماهی در هنگام برداشت به دست آید (Feldelite and Milstein, 2000). این عامل می‌تواند به آسانی اندازه گیری شده و بعنوان شاخص استرس جمعیتی استفاده گردد (Sloman and Armstrong, 2002). در تراکم پایین دست یابی به غذا و کاهش رقابت تغذیه‌ای کم است (Mohler et al., 2000). (Bolasina et al., 2006; Chakraborty and Mirza, 2007) نشان دادند که با افزایش تراکم، طول،

آنزیم‌هایی که در غذای زنده وجود دارد، حمایت کننده فعالیت‌های گوارشی در دستگاه ناقص لارو است و استفاده از غذای زنده در تغذیه خارجی باعث افزایش شاخص‌های رشد می‌گردد (Kowalska et al., 2006). Rottmann و همکاران (۱۹۹۱) طی تحقیقی نشان دادند که لارو کپور سرگنده که با روتیفرهای آب شیرین تغذیه می‌شدند به طور قابل ملاحظه‌ای در پایان سه هفته آزمایش تغذیه‌ای طویل تر و سنگین تر از آن‌هایی بودند که با غذاهای آزمایشی (دو جیره خشک) تغذیه شده بودند. طول کپور سرگنده تغذیه شده با *Panagrellus* تفاوت معنی داری با آن‌هایی که از ناپلی میگوی آب شور (آرتیمیا سالینا) تغذیه شده بودند نداشت. به جز هفته اول غذا دهی، زمانی که مقدار روتیفر کافی نبود متوسط طول کپور سرگنده تغذیه شده با *B. rubens* به طور یقین بزرگ‌تر از تیمارهای دیگر در کل دوره اسارت و غذادهی ۲۱ روزه بود. وزن نهایی لاروهایی که از روتیفرها تغذیه کرده بودند همچنین بیشتر از گروه‌های تیماری دیگر بود. نتایج حاصل از این تحقیق با مطالعه فوق همخوانی نداشت که دلیل اصلی آن را می‌توان به برتری ترکیب شیمیایی روتیفر نسبت به آرتیمیا نسبت داد. در واقع بیانگر متفاوت بودن ارزش غذایی گونه‌های غذای زنده در بهبود شاخص رشد است. طول نهایی لاروهای کپور سرگنده که از ناپلی آرتیمیا یا *Punagrellus* تغذیه کردند تفاوت قابل توجهی وجود نداشت. نتایج حاصل از این تحقیق با یافته‌های فوق مغایرت داشت که دلیل آن را می‌توان به ترکیب شیمیایی بدن موجود زنده نسبت داد که باعث تحریک بیشتر گیرنده‌های شیمیایی و در نتیجه افزایش رشد در ماهیان تغذیه شده با آرتیمیا نسبت به دافنی شده است. در تحقیقی که توسط حبیب

مهم‌ترین فاکتورهای تعیین کننده رشد (Rahman and Rahman, 2003) و توده زنده نهایی برداشت شده است (Boujard et al., 2002). ایمانپور در سال ۱۳۸۸ نشان داد که با افزایش تراکم ذخیره سازی، توده زنده ماهی کپور سرگنده کاهش معنی داری را نشان داد. نتایج حاصل از این تحقیق نیز با یافته‌های فوق همخوانی دارد.

نتایج آنالیز لاشه نشان می‌دهد که در تراکم پایین و متوسط بیشترین میانگین پروتئین لاشه در لاروهای تغذیه شده با دافنی مشاهده شد که به طور معنی داری بالاتر از ماهیان تغذیه شده با غذای ترکیبی و آرتمیا بود.

میزان چربی لاشه با افزایش چربی جیره و کاهش پروتئین جیره افزایش می‌یابد (Murai et al., 1985). درصد رطوبت لاشه ماهی با افزایش سطح پروتئین در رژیم غذایی، تغییر در مقدار چربی و خاکستر و درصد ماده خشک به وضوح مربوط به تیمار رژیم غذایی نیست (Santiago and Reyes, 1990). طبق نتایج به دست آمده بین اجزاء ترکیب تقریبی با طول و وزن کل ماهی رابطه رگرسیونی خطی وجود داشت که این نتایج با نتایج به دست آمده از پژوهش‌های دیگر پژوهشگران در این زمینه روی ماهیان مختلف همخوانی دارد. به هر حال آنچه مسلم است نتایج مطالعه حاضر با اکثر مطالعات دیگر محققین همخوانی و مطابقت داشته و مطالعه پژوهشگران فوق نشان دهنده میزان افزایش رشد بیشتر لاروها و درصد زنده مانده بالاتر در استفاده از غذای زنده در پژوهش‌های آن‌ها می‌باشد. در کل اختلاف موجود در نتایج این تحقیق با یافته‌های دیگر محققین را شاید بتوان به نوع گونه پرورشی، اندازه و سن گونه، طول دوره پرورش، شرایط محیطی پرورش،

وزن، نرخ رشد ویژه و نرخ بقاء کاهش می‌یابد. Rottmann و همکاران (۱۹۹۱) به این نتیجه رسیدند که متوسط بقاء برای لارو کپور سرگنده با تراکم ۲۶ لارو در لیتر پس از ۲ هفته بیشترین میزان بازماندگی را داشت. نتایج حاصل از این تحقیق نیز با مطالعات فوق همخوانی دارد. متوسط نرخ بقاء برای لارو کپور سرگنده (۶-۷ میلی متر طول) با تراکم ذخیره‌ی ۴۷۶، ۵۷۱ و ۶۶۷ ماهی/مترمربع به ترتیب بعد از ۲۱ روز پرورش به مقدار ۶۳، ۵۹ و ۲۹ درصد رسید (Ariyarathana, 1986). نتایج به دست آمده از این پژوهش نیز گواه همین موضوع می‌باشد و نشان داد که با افزایش تراکم میزان بازماندگی به طور معنی داری کاهش پیدا کرد. در مطالعه ایمانپور و همکاران (۱۳۸۸) ماهی کپور به طور معنی داری در تراکم بالای ۳۵۰، ۴۰۰ و ۴۵۰ عدد در هکتار نسبت به ۵۰۰ عدد در هکتار رشد بیشتری داشت. همچنین Saoud و Allendavis در سال ۲۰۰۲ با بررسی روی گونه *Lepomis macrochirus* گزارش کردند که با افزایش تراکم، وزن ثانویه کاهش می‌یابد. El-Sayed در سال ۲۰۰۲ طی آزمایشی در سه تراکم مختلف روی بچه ماهیان انگشت قد تیلایای نیل *Oreochromis niloticus* به این نتیجه رسید که درصد افزایش رشد و نرخ رشد ویژه رابطه منفی با تراکم ذخیره سازی داشته و با افزایش تراکم به طور معنی داری کاهش نشان داده است. مطالعات Mollah و Nurullah در سال ۱۹۸۸ نشان داد که کاهش تراکم ذخیره سازی، نرخ رشد را در گونه *Clarias macrocephalus* بالا می‌برد. در این تحقیق نیز بین تراکم و نرخ رشد و نرخ ویژه همبستگی معنی دار منفی دیده شد که با نتایج محققین زیادی همخوانی دارد. تراکم ذخیره‌سازی یکی از

مهندس جلیل پور، مهندس رسولی، مهندس پورغلام و سرکار خانم مهندس حسن نیا که در انجام این تحقیق ما را یاری نمودند تشکر و قدردانی به عمل می آید.

منابع

- ایمانپور، م.ر.، احمدی، آ.ر.، کردجری، م.، ۱۳۸۸. اثر تراکم‌های مختلف ذخیره سازی روی بازماندگی و شاخص‌های رشد ماهی کپور پرورشی (*Cyprinus carpio*). مجله علمی شیلات ایران، ۱۸(۳)، ۱-۹.
- بابایی، ص.، عابدیان کناری، ع.م.، محمد نظری، ر.، ۱۳۹۰. مطالعه ترکیب اسیدهای آمینه لارو تاس ماهی ایرانی (*Acipenser persicus*) تغذیه شده با غذاهای زنده آرتمیا و دافنی، مجله علمی شیلات ایران، ۲۰(۲)، ۱-۷.
- جعفریان، ح.، آذری تاکامی، ق.، کمالی، آ. سلطانی، م.، ۱۳۸۶. استفاده از باسیلوس‌های پروبیوتیکی غنی شده با ناپلی آرتمیا اورومیانا به منظور رشد و بقا لاروهای تاسماهی ایرانی. مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، شماره ۲.
- حبیب‌نژاد عربی، ح.، ۱۳۸۶. بررسی کارایی تغذیه ای غذاهای مصنوعی کونپز و بیومار (*Acipenser persicus*) به جای غذای زنده در تغذیه آغازین لارو تاس ماهی ایران پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد لاهیجان، ۱۰۵ صفحه.
- درویش بسطامی، ک.، سوداگر، محمد.، ایمانپور، م.ر.، طاهری، ع.، ۱۳۸۷. تأثیر سطوح مختلف عصاره دافنی و آرتمیا به عنوان مواد جاذب غذایی بر روی غذاگیری و شاخص‌های رشد در بچه فیل ماهیان پرورشی (*Huso huso* Linnaeus 1758). مجله علمی شیلات ایران، ۱۷(۴)، ۳۵-۴۳.
- لاونز، پ.، سارجلوس، پ.، ۱۳۸۲. ترجمه: شعاع حسنی، الف. و جعفری، م. کاربرد آرتمیا در تکثیر و

رفتارهای تغذیه‌ای، خصوصیات فیزیولوژیک و نوع رژیم غذایی ربط داد. که ممکن است بر تاثیرات متفاوت غذا روی رشد و بازماندگی مؤثر باشد. با توجه به اینکه در این آزمایش تمام عوامل به جز کیفیت غذا برای همه تیمارها یکسان بوده است، بنابراین می‌توان اظهار نمود که عوامل دیگر به جز کیفیت غذا نمی‌تواند علت این چنین اختلافات معنی‌داری بین تیمار آرتمیا و مخلوط آرتمیا با دافنی نسبت به دافنی باشد.

در مجموع، با توجه به عملکرد مناسب لاروهای ماهی کپور سرگنده در تغذیه با سه نوع رژیم غذایی (آرتمیا، دافنی و مخلوط آرتمیا با دافنی) به لحاظ شاخص‌های رشد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که رژیم غذایی آرتمیا و مخلوط آرتمیا با دافنی مناسب برای مرحله تغذیه فعال لاروهای ماهی کپور سرگنده تشخیص داده شد. در مجموع با توجه به اینکه بین آرتمیا و مخلوط آرتمیا با دافنی اختلاف معنی‌داری مشاهده نگردید اما این غذای ترکیبی (آرتمیا + دافنی) بود که عملکرد بهتری را نشان داد. همچنین براساس نتایج به دست آمده درصد بازماندگی لاروهای که در تراکم پایین (۲۵) و از غذای ترکیبی (آرتمیا با دافنی) و آرتمیا تغذیه می‌کردند نسبت به ماهیانی که در تراکم‌های بالا و متوسط (۵۰ و ۷۵) تغذیه می‌کردند بالاتر بود.

سپاسگزاری

بدین وسیله از کارکنان و پرسنل مرکز تحقیقات علوم شیلاتی و فنون دریایی دکتر کیوان علی‌الخصوص مهندس پور مهدی به جهت همکاری و مهیا نمودن امکانات و شرایط لازم کمال تشکر را داریم. همچنین از آقای دکتر صلواتیان، مهندس خوشحال،

19. Feldlite, M., Milstein, A., 2000. Effect of density on survival and growth of cyprinid fish fry. *Aquaculture International*, 7, 399-411.
20. Friedrich, M., Stepanowska, K., 1999. Effect of diet composition, the levels of Glucose lipid lipoproteins of the blood on the chemical composition of two year-old carp (*Cyprinus carpio* L.) reared on cooling waters. *Journal of Acta Ichthyologica et Piscatorial*, 24, 1-24.
21. Irwin, S., Ohalloran, J., Fitzgerald, R.D., 1999. Stocking density, growth variation in juvenile turbot, (*Scophthalmus maximus*). *Aquaculture*, 89, 77-88.
22. Kestemont, P., 1995. Different systems of carp production and their impacts on the environment. *Aquaculture*, 129, 347-372.
23. Kowalska, A., Zakes, Z., Demska-Zakes, K., 2006. The impact of feeding on the result of rearing larval pikeperch, *Sander lucioperca* (L.), with regard to the development of the digestive tract. *Electronic Journal of polish Agricultural Universities Fisheries*, 9(2).
24. Lubzens, E., 1989. Possible use of rotifer resting eggs and preserved live rotifers (*Brachionus plicatilis*) in aquaculture. *Aquaculture -A Biotechnology in Progress*, N. De Paul, E. Jaspers, H. Ackeford & N. Wilkins (eds), *European Aquaculture Society*. 741-750.
25. Mohler, J., King, K., Patrick, R., 2000. Growth and survival of first feeding and fingerling Atlantic sturgeon under culture conditions. *North American journal of aquaculture*, 62, 174-183.
26. Mollah, M.F.A., Nurullah, M., 1988. Effects of feeding frequency on growth and survival of catfish (*Clarias batrachus*) larvae. *Bangladesh Journal of fisheries*, 11, 9-14.
27. Murai, T., Akiyama, T., Takeuchi, T., Watanabe, T., Nose, T. (1985). Effects of dietary protein and lipid levels on performance and carcass composition of fingerling carp. *Nippon Suisan Gakkaishi*, 51(4), 605-608.
28. Rahman, M.R., Rhman, M.A., 2003. Studies on the growth, survival and production of calbasu (*Labeo calbaus* Ham.) at different stocking densities in primary nursing. *Bulletin of Faculty Science, University of Ryuyus, Japan*. 76, 245-255.
29. Rottmann, R.W., Shireman, J.V., Lincoln, E.P., 1991. Comparison of three live foods and two dry diets for intensive culture of grass carp and bighead carp larvae, *Aquaculture*, 96, 269-280.
30. Santiago, C.B., Reyes, O.S., 1989. Effect of feeding regimes on growth and survival of bighead carp (*Aristichthys nobifis* Richardson) fry. In: S.S. De Silva (Editor), *Fish Nutrition*, پرورش آبزیان، جلد اول، چاپ اول، انتشارات دریاسر، ۱۲۷ صفحه.
۷. مهرابی، ی.، ۱۳۷۷. مطالعه اثر بیهوشی پودر گل میخک بر روی ماهی قزل آلابی رنگین کمان، مجله آبی پرورش شماره ۲۱، ۳۶-۳۹.
8. Andrews, J., Knight, L., Page, j., Matsuda, Y., Brown, E., 1971. Interactions of stocking density and water turnover on growth and food conversion of channel catfish reared in intensively stocked tanks. *The Progressive fish Culturist*, 33, 197-203.
9. AOAC (Association of Official Analytical Chemists) 1990. Official method of analysis. AOAC, Washington DC, USA, 1263p.
10. Ariyarathana, S., 1986. Observations on rearing carp fry in cement cisterns and plastic pools. *Journal of Inland Fisheries (Sri Lanka)*, Vol.2, 78-86.
11. Bardach, J.E., Ryther, J.H., McLarney, W.O. 1972. *Aquaculture---the farming and husbandry of freshwater and marine organisms*. Wiley-Interscience, New York, 868 p.
12. Bolasina, S., Tagava, M., Yamashita, Y., Tanaka, M., 2006. Effect of stocking density on growth, digestive enzyme activity and cortisol level in larvae and juveniles of Japanese flounder, (*Paralichthys olivaceus*). *Aquaculture*, 259, 432-443.
13. Borutskiy, Y.V., 1973. The food of the bighead carp and the silver carp in the natural waters and ponds of the USSR. *Trofologiya vondykh zhivotnykh (the trophology of aquatic animals)*, Nauka Press, Moscow, 299-322.
14. Boujard, T., Labbe, L., Benoit, A., 2002. Feeding behavior, energy expenditure and growth of rainbow trout in relation to stocking density and food accessibility. *Aquaculture Research*, 33, 1233-1242.
15. Chakraborty, B.K., Mirza, M.J.A., 2007. Effect of stocking density on survival and growth of endangered bata, (*Labeo bata*) in nursery ponds. *Aquaculture*, 2665, 156-162.
16. Danneving, H., 1987. On the rearing of larval and post larval Stages of plaice and other flatfishes. *Rep. Fish. Bd Scot.* 1896, 175-193.
17. Dhert, P.H., Rombaut, G., Suantika, G., Sorgeloos, P., 2001. Advancement of culture and manipulation techniques in Europe. *Aquaculture*, 200, 129-146.
18. El-Sayed, A.M., 2002. Effects of density and feeding levels on growth and feed efficiency of Nile tilapia (*Oreochromis niloticus* L.) fry. *Aquaculture International*, 7, 399-411.

- Laboratory artefacts or natural phenomena. *Journal of fish Biology*, 61:1-23.
33. Wang, N., Hayward, R.S., Noltie, D.B., 2000. Effects of social interaction on growth of juvenile hybrid sunfish held at two densities. *North American Journal of Aquaculture*, 62, 161-167.
31. Saoud, I.P., Allendvis, D., 2002. The effects of stocking density on survival, growth, condition, and feed efficiency of Bluegill juveniles. *North American Journal of Aquaculture*, 64, 297-300.
32. Sloman, K.A., Armstrong, J.D., 2002. Physiological effects of dominance hierarchies: